

Iskanje časom primernega razodetja

Deborah Danowski, Eduardo Viveiros de Castro: *The Ends of the World*; Polity Press, 2017, prev. Rodrigo Nunes.

Knjižica *Konci sveta* brazilskih antropologov in teoretikov Deborah Danowski in Eduarda Viveirosa de Castra spada v tisto, kar se tiče bralcev in ciljev morda nekoliko zmedeno kategorijo akademskih del, ki se poženejo z velikim zamahom in pomešajo jezik političnega manifesta, religioznega razodetja in akademskega kataloga. Delo kot nalašč zame, ki mi še ostaja nekaj filozofske izobrazbe, sled neodobravanja stvarnosti in nagnjenje k estetski očaranosti. Sicer pa si je težko misliti, komu natanko je knjižica namenjena; za aktiviste je preveč abstraktna, za epistemologe prehitra, za splošno občinstvo preveč vijugava. Morebiti je poslanica, korak v polemiki, neke – morda malce okultne – skupnosti teoretikov, ki se spopadajo s teoretsko formulacijo problema podnebnih sprememb. Zame je bilo srečanje s *Konci sveta* prvo srečanje s to skupnostjo, njenimi običaji, datumi prelomnih konferenc in njenim delom nasploh – tako da je v temle besedilcu vprašanje prepričljivosti

tudi vprašanje mojega spreobrnjenja.

Konci sveta se začno z dejstvom konca, to pomeni *izumrtja človeštva* – z neobhodnim, grozo vzbujajočim razkritjem gole *biti* konca pod megljami upov in strahov, dejanj in nehanj v atmosferi, kjer potekajo naša individualna življenja. Dejstvo *antropocena*, nepovratne transformacije okolja, ki smo jo zakrivali, je podstat knjige, njenega časa in vseh nas, ki si ta čas delimo. Izumrtje človeškega je najprej strukturna transformacija ontologije, razmerja podvrženega in izvrženega, subjekta in objekta: »*Preobrazba ljudi v geološko silo, torej v objektivni fenomen ali naravni objekt, je povrnjena z vdorom Gaie v človeški svet, kar daje Sistemu-Zemlji grozečo obliko subjekta zgodovine, političnega akterja, moralne persone.*« Tako nas esej že na začetku zabriše ob nepremostljivo, kjer nato začne razpredati o zgodbah, ki si jih pripovedujemo na robu brezupa: »*Ta sedanost se razkriva kot sedanost 'brez razgleda' – pasivna prisotnost, negibna prenašalka geofizične karme, ki je scela onkraj naših zmožnosti intervencije.*« In nato avtorja razkrijeta svoj namen – *izumiti našim časom primerno mitologijo* –, ki ga ponovita v zaključku, v katerem prehojeno pot opišeta kot »*prvi opis tistega, kar vidiva, kot velikanski napor sodobne domišljije, da bi proizvedla misel in mitologijo, ki bi bili adekvatni našim časom.*«

Tako *Konci sveta* hitro zapustijo začetno področje ontologije, o kate-

rem ni mogoče povedati veliko več kot to, da nam vsem oznanja smrt in da za to nosimo krivdo sami, ter se začno ukvarjati s problemi recepcije novega stanja *biti* v diskurzu in epistemologiji. Avtorja naše soočenje z grožnjo opišeta takole: »*Zmedena panika – če ne kar neke vrste mračno zadovoljstvo – visi po vsem sodeč nad duhom časa.*« Zatem se poženeta v ne pretirano podrobno raziskavo pripovedi o našem koncu, ki obsega dve figuri: svet brez ljudi in ljudi brez sveta. Poenostavljeno rečeno, ti figuri predstavljata znotraj sebe dialektični alternativni, ki smo si ju sposobni zamisliti kot rezultata svojega brezizhodnega stanja. V prvi – in verjetnejši – Gaia, torej Zemlja, Narava, človeštvo izvrže, uniči in znova vzpostavi *naravno ravnovesje*. Za Deborah Danowski in Eduarda de Castra je tovrstna eshatologija Narave prešibka in obenem epistemološko naivna. Prešibka zato, ker ni zagotovila, da bo, če se uničimo, preživelo karkoli in kdorkoli. Življenje navsezadnje *ni stabilen proces* – krhko je. Naivna pa je zato, ker tovrstne vizije naletijo na utopično-fantastično mejo: sveta brez zavesti si ni mogoče predstavljati. Naivni opisovalci edenskega vrta prihodnosti – brez človeštva – situacijo nemarno poenostavijo in se vpišejo v mrtve svetove prihodnosti. Hkrati so v svojem početju grobijanski, ne ustavijo se niti toliko, da bi pomislili *na vse druge mogoče perspektive* (živalske, rastlinske, kristale itd.), vse

je še naprej človeška perspektiva. Ta mitologija in misel (njeni zastopniki so po sodbi Deborah Danowski in Eduarda de Castra nihilistični, objektivistični filozofi Meillassoux, Brassier itd.) tedaj ne zdrži: njen svet je mrtva pustinja inertne materije, a človeško v njej vztraja kot nekakšen dekadenten kadaver zavesti. Deborah Danowski in Eduardo de Castro pa ob tem že kličeta prvo svojih razodetij: *svet ni in ne more biti mrtev. Zavest je arche, primum movens in primum mobile.*

Druga linija – *ljudstvo brez sveta* – postulira (trans)humanistični ideal povzdignjenega človeštva iz pustinj sveta, ki ga zapuščamo. Mars, podzemlje, možgani v kadi – ali *geoinžiniring*, popolna in dokončna kolonizacija sveta, njegovo poustvarjenje po človeški podobi. Tudi tu se svet transformira v puščavo, toda ne v puščavo brez zavesti, nasprotno, človeška zavest, *agens*, posrka vse naravne vire, se z njimi obogati, opolnomoči, okolje pa dokončno opustoši, se temu svetu odpove ter si v tehnologiji, podzemlju ali na Marsu napravi *nov svet po svoji podobi*. Tudi ta mitologija je silno razširjena, v svojem bistvu še renesančno-razsvetljenska, zaupa v človeško zmožnost, da se *po zavesti* samopreseže. Na koncu niti ni važno, ali se ohranita človeško telo in človeštvu naklonjeno okolje; važno je, da se ohrani zavest. Obe varianti, torej prva, ki nas vodi v breztelesno eksistenco mehanične reprodukcije

cije zavesti (umetna inteligenca), in druga, ki ohrani skupnost sicer puritanskih teles v povsem umetno poustvarjenem okolju (geoinžiniring), sta pravzaprav analogni: v obeh preživi predvsem *človeštvo kot duh, ki potrebuje steklenico*. V skrajnejši variaciji ta mitologija vključuje tudi naslednji korak v preoblikovanju obličja Zemlje po opustošenju. Kakor v starih razsvetljskih utopijah napredka ga poustvari kot »ekstenzijo« zavesti, vrt brez trpljenja, poln rafiniranih užitkov uma. Zastopniki te eshatologije so v knjigi akceleratoristi, ki jim ni v kritiki nič prihranjeno, označeni so kot nostalgiki (žalujoči za razsvetljskim *bildungom* svetovne socialistične republike) in prenapeti (rasistični, šovinistični itd.) fantasti. »*Svet brez nas – a naše delo*« je njihovo geslo. Drugo razodetje *Koncev* se glasi, *da ni zavesti brez sveta* – ali preprosto in po svoje: *ni duha*.

Vseskozi se tako po malem kaže – in postaja vse očitneje –, da imata Deborah Danowski in Eduardo de Castro ob katalogiziranju pripovedi o koncih svoje namene. Obstaja *tretja* možnost. Sicer si lahko mislimo, koliko je še takih, ki niso zajete v njun kratki katalog, in zakaj sta zastopani le opisani, a ta misel služi le poudarjenemu zavedanju, kako manifestativen in polemičen je ton *Koncev*. Ta *tretja* možnost indijanske mitokozmologije (*Amerindian mythocosmologies*) v celotni drugi polovici knjige zaključuje »pregled«

pretendentov na status v današnjem času učinkovite mitologije. Že v razpravljanju o tej »tretji poti« najdemo zanjo tudi, s citatom Latourja, ki je vedno pri roki, kadar je avtorjema potreben zaveznik, upravičenje: »*Glej in se čudi, med nami opažamo postopno vračanje k tesnobnim kozmologijam starih – nenadoma razumemo, da sploh niso bile slabo utemeljene.*«

Prva razlika v obravnavi »tretje poti« je, da tu ne začnemo pri koncu, ampak pri izvoru, v katerem so bili edina in prva substanca in materija *ljudje*. Ti ljudje indijanskega mita so bili *nestabilni* in spreminjavi; ko so tako menjali svojo obliko, so nekateri postali (in ostali) druge živalske in rastlinske vrste, poteze pokrajine, vremenski pojavi in nebesna telesa, z eno besedo: svet. Človeškost je v takšni kozmologiji v svetu latentna, vedno se lahko pokaže v kateremkoli obličju sveta. Iz tega torej sledi, da se vsake vrste bitja zase in med sabo prepoznava (anatomsko in kulturno) kot *ljudstvo*, kajti med seboj si vidijo v dušo – navzven, v drugih, pa ne vidijo *človeškega*. Okolje, pravita avtorja, je za Indijance »*družba družb, mednarodna arena – kozmopoliteja*«. To sicer še ne pomeni mirnega »holističnega« soobstoja v naravi, prav nasprotno: »*Vsako srečanje med dvema vrstama tukaj in zdaj se bo neobhodno končalo tako, da bo ena svojo človeškost vsilila drugi, to se pravi, končala bo tako, da bo drugo*

pripravila do tega, da pozabi svojo človeškost.» Tudi konec sveta bo imel takšno podobo. Uničenje sveta je uničenje *neke človeškosti*, a ko svet znova vznikne, vznikne z njim tudi (drugo) človeštvo. To pa pomeni, da »*moraš paziti, kod stopaš*«. Nauk, ki ga žele *Konci* oznanjati, je tedaj: »*Morda je bilo pred svetom človeštvo, toda sveta po njem ne more biti.*« To je: »*Sveta, ki bi mu manjkali odnosnost in drugost, ne more biti.*«

A tudi tu avtorja napredujeta hitro, le malo je utrujajoče akademske natančnosti: podrobnosti o časovnem in prostorskem kontekstu, v katerem se je opisana misel razvijala in preoblikovala, pa tudi o ljudstvih, ki so tako mislila in še mislijo svet, razsežnosti tega nazora med njimi itd. Težko je torej reči, koliko je tej mitološki varianti – nemožnosti *konca sveta* ali *človeštva* – dodanih njenih strahov, upov in muh. Dosti bolj je poudarjena *estetska očarljivost*. Kljub temu pa jasno in odločno izbereta to, slabšalno rečeno, primitivistično stran, ki ne vidi razloga, da bi še naprej ohranjali globalni sistem in svet, ki ga je ustvaril. In tu pravita: Indijancem se je svet že večkrat končal, učimo se tedaj od njih. V podtonu lahko tudi zaznamo, da je konec sveta vendarle neizbežen, da bo človeštvo, skladno z mislijo njune naklonjenosti Latourju in indijanskim kozmologijam, *nadomeščeno* (ta zaključek je nujen in vsebovan v figuri osrednjega apokaliptičnega spopada: nas *Humans* ali

Moderns proti prihajajočim *Terrans*). Ne drzneta si seči tako daleč, da bi zagovarjala *svoje* ali *naše* preživetje, za nujno imata zgolj preživetje kot tako. Znova v podtonu tako zaznavamo: izumrtje civilizacije, modernosti, Zahoda je dejstvo. Upata pa, da se bomo morda vendarle lahko pridružili *novemu človeštvu*. To upanje je sicer nekoliko nejasno – večkrat ga bolj kot stvar aktivnega dejanja občutimo kot milost; nas bodo zatirani tega sveta, ki v njegovem koncu pričakujejo odrešenja, sprejeli kot svoje brate in sestre?

Kakor v knjižici vse bolj prevladuje lastni program njenih avtorjev, kakor se »pregled imaginarijev konca« venomer izkazuje za polemiko, tako se vse jasneje zastavlja vprašanje: za koga? S kakšnim učinkom? *Velikanski napor sodobne domišljije, da bi proizvedla adekvatno misel in mitologijo*, je po sodbi avtorjev očitno nezadosten; treba mu je pomagati, dodati svojo variacijo na apokaliptično temo. Tu jima pride prav, da ob vprašanih prihodnosti človeštva ni mogoče stati ob strani, pač pa je treba izbrati stranko, torej tudi prepričanje in vero, ki jo bomo sami sprejeli.

Velja izpostaviti, da je izvorno – brazilsko – občinstvo *Koncev* v nekoliko drugačnem položaju. Indijanska ljudstva, s katerimi sklepata zavezništvo Deborah Danowski in Eduardo De Castro, so tam vendarle politični in kulturni akterji, če ne drugače vsaj kot *možna izbira*, ki jo je zgodovina

imela. Nam – abstraktnim zahodnim ljudem –, ki beremo (angleški) prevod njunega dela, pa se vendarle zdi, da ob podobah tujih kozmologij in zgodovinske usode cedimo *pobožne sline* in ob tem čutimo nelagodno zapeljivost *plemenitega divjaštva*.

Tudi predlagana spremenljiva *kozmpoliteja* življenja – soobstoja in diplomatsko kompleksne izmenjave med nekomenzurabilnimi skupnostmi – ima za nas, po dediščini nacionalne države Evropejce, (zamolčani) nadih herderjanskega »dobrega« nacionalizma prve polovice 19. stoletja. Iz tega sicer hkrati sledi, da kot ljudje »drugih podnebij« in tradicij ne moremo privzeti predlaganega ideala. Pri Herderju, prav kakor v kozmpoliteji življenja, *ima vsako ljudstvo* neodtujljivo bistvo. Ali torej iz argumenta knjižice sledi, da mora vsako podnebje, vsako *prihakajajoče* ljudstvo iz svojega okolja, temeljnega kamna svoje preteklosti, ki so ga zidarji zgodovine zavrgli, potegniti samozadostni nauk za prihodnje preživetje? Da bi v *Koncih* potegnili takšno linijo, nimamo druge osnove kakor gesto avtorjev, ki zavrta vse porajajoče se mitologije in predlagata svojo. Po drugi strani se zdi mnogo bolj utemeljena misel, da smo ob branju – kakor ob branju kateregakoli drugega razodetja – pozvani, da opustimo svojo zmoto, svoj način življenja, svoje podnebje in sprejmemo veselo oznanilo. Temelj takšnega branja je navsezadnje dejstvo, da bomo *svoj način življenja*

gotovo primorani opustiti, da se obranimo najhujšega.

A tako zadenemo ob paradoks v argumentu. Na podlagi katastrofe, ki nam preti, je postulirana nujnost, da *izstopimo* iz svojega položaja. Pot pa, ki jo Deborah Danowski in Eduardo de Castro predlagata – indijanska mitokozmologija –, nam je z njunim lastnim argumentom *univerzalne skupnosti skupnosti, ki druga v drugi slutijo latentno sorodstvo, ki pa se ne kaže navzven*, preprečena. Da bi namreč *izstopili* iz svojega položaja, moramo spoznati in sprejeti nauk, ki zatrjuje, da *iz svojih čevljev ne moremo izstopiti*. Navsezadnje ta romantična lokalna vera vsebuje tudi nadvse praktično pomanjkljivost: katera *univerzalna* instanca bo to vero razširila po zemeljski obli?

Ker ta knjižica ni več gola deskripcija spremenjenega stanja *razodevanja* biti (v mitologiji), ampak manifest in polemika za odrešilno stanje biti, zahteva misijonarstvo, da *čim več ljudi prepričamo v novi temelj*. Je torej namenjena tistim, ki bodo postali misijonarji te nove vere?

Najbrž ne, prej so to ostanki univerzalističnega in razsvetljenskega temelja akademske skupnosti. V mojih očeh *Konci* utrpe smrtni udarec, ko z zgornjim paradoksom obstanemo paralizirani na mestu, brez praktičnega etičnega izhoda. Modifikacija konceptov, ki se odvije skozi je in bi imela smisel le kot v novem mitu utemeljena nova etika, pa postane lingvistična igra, ki se prosto

širi v metafiziko. Brezupno stanje biti – transformacija človeštva v objektivno silo in Zemlje v moralnega akterja – je z naukom o spreminjivem človeštvu reinterpretirana kot srečanje dveh *človeškosti*, ki ponovno vstopata v razmerje izvornega postajanja (in bosta v vzajemnem izničenju ustvarili nov svet, s tem pa tudi novo človeštvo). Tako postanejo *Konci* nov začetek. A ta nauk se zdi brez vere, le retorična spretnost.

V narativni strategiji, ko prepričujeta v svoje razodetje, Deborah Danowski in Eduardo de Castro posegata po tipični utopični pripovedni površnosti. Hitro jo je mogoče prepoznati v tem, da stališče posamezne izkušnje menja za stališče rodu in rodovnega interesa; proti koncu knjižice neposredno navajata poziv k oživiljanju pojma *človeške vrste* kot pragmatični strategiji govorice za soočenje s koncem sveta. S takšnim premikom perspektive na *rod* je mogoče v pripovedi zgladiti vse vrste kontradikcij (klasične utopije so na ta način posebno rade prikrije razredno kontradikcijo, proti krivičnosti katere so se vzdignile), še posebno pa je to sredstvo učinkovito, kadar je treba odpraviti nesrečno usodo, ki »dobri vladavini« navkljub zadane posameznika in njegovo izkušnjo. Kaj v utopiji izvemo o naporu, bolezni, nesreči in smrti njenih prebivalcev? Tako se zamolči »cena« utopičnega sveta. Tudi za avtorja *Koncev*, ki predlagata – čeprav tu nekoliko ekstrapoliram iz konteksta –

manjše, manj potratne, tehnološko skromnejše in manj povezane bukolične družbe, je mogoče vzklikniti: »Prikrila sta nam materialno ceno svobode!«

Resnični etični problem – se pravi problem *navad* in *dejanj* – ima, ko govorimo o podnebnih spremembah in usodi človeštva, silno preprosto rešitev: omejiti trošenje, omejiti pohlep, omejiti razvade (in tu Deborah Danowski in Eduardo de Castro, ki na ključnih mestih navedeta staroselsko geslo »*vivir bien*« – *živeti dobro [in ne bolje]* –, očitno nimata drugačnega mnenja). Mislím, da mitologiji *Koncev* tu manjka konceptualizacija in mobilizacija ključne izkustvene figure sodobnosti: nemoči.

Ko taborimo pod pečino ali pred breznom prihodnosti ter gledamo na drugo stran in na vrh v pustinja, ki se ji ne moremo odpovedati kot svoji dediščini, svoji obljubljeni deželi, v perspektivi *Koncev* stojimo pred nalogo, da *mora vsaka posamezna človeška izkušnja* na svoja pleča vzeti breme samopozabe, da bi se človeštvo iz objektivne sile zopet razpusnilo v posamezne, manj vplivne *akterje*. Vsako posamezno telo v tem agregatu mora nase vzeti odgovornost svojega vzdrževanja in vzdrževanja svojih potomcev. Podrediti se mora muhavosti bogov – podnebja, zemlje, vode, ognja, zdravja in bolezni, spomina in pozabe. Zganiti se morajo naše mišice in zasejati – na tej strani prihodnosti – *vrt*, ki bo hra-

nil nas in naše otroke, našo vas *in nič več*.

Drugače rečeno: vsak posameznik mora raztrgati družbeni kokon, ki ga varuje pred muhavostjo elementov – stanovanje, ki ga ni zgradil sam, vednost, ki si je ni osvojil s svojim telesom, hrano, ki si je ni pridelal sam –, da bi tako odpravil alienacijo tuje energije. Toda to v imenu preživetja vrste pomeni sprejeti lastno nemoč in smrt od lakote, bolezni, mraza, izčrpanosti – na kratko, od neznanja in nemoči. Pa tega ne pravim abstraktno; to še danes opazujemo v od naše revnejših deželah. To bi bila *za nas* cena nove družbe.

Hkrati pa velja: preobrazba človeštva v geološko silo *in* družbeni ustroj, ki je ta učinek proizvedel, imata za neposredno posledico enako abstrahiranje, kot ga uporablja utopična pripoved, ki sem jo opisal v svoji pesimistični ekstrapolaciji *Koncev*. Posameznik in njegova izkušnja sta že nesposobna delovati. Kaj lahko storimo na primer glede Muskovih satelitov? Nas je kdo vprašal, ali jih želimo gledati nad svojo glavo? Kaj lahko storimo glede naftnih polj ali svetovne mreže trgovinskih poti? In hkrati nas prav ti – in številni drugi – sistemi preživljajo, ohranjajo, varujejo. Edina možnost, ki ostaja, je protestna nota ali *umik* v zasebnost, kjer lahko menda – s svojo pravico do *vere* – počnemo, kar hočemo.

V današnjem času je torej nemoč dvolična: najprej nimamo zmožnosti (ali volje) raztrgati družbenih

mrež, po katerih človeštvo postaja *naravna sila*, a hkrati je naša edina možnost vnovične subjektivacije, da se znova podredimo muhavi vse-mogočnosti narave – da postanemo nemočni. Zaključki, ki jih potegnemo po branju, so razorožujoči. Svet pod nebeškim svodom je zaposlen s samim seboj in ne bo nikdar prestopil svojih meja. Soočenja končnega – človeškega – z neskončnim so venomer neučinkovita in zdrsujejo v estetiko, tudi tokrat. In vendar ni mogoče zanikati, da čutim določeno naklonjenost do predloga »nove vere«, pa se vendar že vnaprej pripravljam na razočaranje, ki ga takšen predlog prinaša v odnosu do trajnega napora proti odtujitvi končne človeške izkušnje v neskončnost dela in proizvodnje.

Predvsem moramo biti previdni, da nas branje, kakršno so tudi *Konci*, ne zapelje v skušnjava, da bi podlegli zapeljivosti sladkih, a tujih sanj. *Antropomorfizem* (latentna človeškost sveta in njegovih bitij iz indijanskih kozmologij), ki ga Deborah Danowski in Eduardo de Castro predlagata kot *svojo* filozofijo, je zapeljiv, a kako nam pomaga preseči problem, ki ga artikulirata v uvodu in ga, nemočni, spet najdemo na koncu branja: »*Ali prihodnost, da bi lahko nastopila, zahteva naše izginotje*«? Ali ni prihodnost (oziroma večnost) venomer zahtevala izginotja vsega, kar je in je bilo, da se pojavi? Mar ni zato *nikoli nastopila*? Tu moramo biti skeptični do vseh krošnjarjev s pri-

hodnostjo – akademskih nič manj kot marketinških –, kajti prodajajo nekaj, česar nimajo in česar ni mogoče posedovati. Ne nazadnje se tudi *Konci* končajo na meji teritorija Deleuzovega manjkajočega-prihajajočega ljudstva, preko katere nam v petdesetih letih, ko se je ta figura pojavila, očitno še ni uspelo stopiti, da bi ta čudovita bitja tudi srečali.